

Využití hudebního díla v integrovaném vzdělávání, rozvíjení hudebního vnímání (poznávání hudebních vyjadřovacích prostředků), cíle a metodika poslechových činností

OSNOVA:

MŠ – estetické cítění, vztah k hudbě

hudební vývoj dítěte (obecně)

hudební rozvoj v předškolním věku

- 1. pozitivní přínos, vliv hudby**
- 2. využití hudebního díla v integrovaném vzdělávání**
 - způsob využití
 - volba repertoáru (populár x klasika – vážná hudba) pozitiva – negativa
 - poslech živé x reprodukovávané hudby pozitiva – negativa
 - metodika
- 3. poslechové činnosti**
 - cíle, záměry
 - vliv na dítě, co poslechem hudby dítě získává
 - klasifikace hudebních schopností
 - hudební výrazové prostředky
 - rodina, MŠ
 - cíle RVP PV – 5 oblastí z hlediska poslechových činností

MŠ svými záměry a dílčími cíli hudebních činností podporuje estetické cítění a hledání vztahu k hudbě.

Hudební vývoj dítěte

Počátky - prenatální zkušenost, plod v matčině těle žije v akustickém prostředí, vnímá zvuky vytvářené tělem matky a zvuky přicházející z vnějšího prostředí. **Plod po narození reaguje na známé zvuky, preferuje hlas své matky, či hudbu, kterou matka během těhotenství poslouchala.** Teorie o prenatálním původu hudebního významu (Parncutt 1987) tvrdí, že **hudební struktury připomínající zvuky, jež obklopovaly plod v matčině těle, spouštějí specifické emocionální reakce.** Poznatky výzkumů poukazují na příznivý **vliv hudby** u novorozenců na urychlený vývoj **v orientaci na zvuk, v lingvistickém vývoji (rané žvatlání), ve vizuálním sledování (orientace) a v kontrole motoriky. Každé dítě je disponováno pro hudbu.** Dítě je již v předškolním věku plně připraveno pro hudební činnost. Disponuje hlasovým orgánem, jeho vokální trakt je výkonný, jedná se v podstatě o postupně funkčně se zlepšující hudební nástroj, který dítě užívá ještě dříve, než začne mluvit. Brzy zkouší různé vokální projevy. **Sluchové dovednosti dítěte předškolního věku jsou již značně rozvinuté. Co se týče akustického vnímání, jsou mladší děti méně citlivé na hlubší tóny.**

Vývoj ve vnímání melodie má čtyři vývojová období. *Novorozené dítě si spojuje melodii s určitou výškovou oblastí, jinak melodii nepoznává. Druhé období se týká melodické linky, což je celkový melodický obrys daný stoupáním a klesáním výšky melodie. Kolem jednoho roku dítě poznává melodii i v jiné výškové oblasti, ale musí být zachována melodická linka. Smysl pro tonalitu, další stupeň vývoje ve vnímání melodie, se objevuje až ve věku 5 a 6 let. Dítě už rozpozná změnu melodie, když například na určité místo je vložen tón, který do tóniny nepatří. Vývojová řada vnímání a rozpoznávání změn v melodii je završena stadiem, kdy dítě rozpozná takové*

změny melodie, kde je zachován základní obrys melodické linky, změněný tón patří do tóniny, avšak došlo k malé změně v intervalovém postupu. Dosažení daného stadia závisí na hudebních zkušenostech a stupni aktivní hudební činnosti. U dětí, které se nevěnovaly v raném věku příliš aktivně hudbě, se toto stadium objevuje až mezi 10 – 12 rokem. Co se týče **hudební paměti**, ta se stává **klíčovým prvkem hudebních schopností**. Bez paměti by nemohl přirozeně existovat prožitek z hudby. Období mezi 5. a 6. rokem je obzvlášť důležité pro utváření emocionálních reakcí. Z výsledků výzkumů vyplývá, že některé emocionální reakce na hudbu nejsou vrozené, ale naučené. Například hodnocení emocionálního významu durových a mollových tónin se děti naučí hodnotit stejně jako dospělí až na základě určité zkušenosti s hudbou našeho kulturního okruhu (Franěk, 2007). Při vlastním hudebním vývoji dochází ke kvantitativním a kvalitativním změnám ve struktuře osobnosti. Jako první se vyvíjejí **elementární auditivní schopnosti** (citlivost pro výšku tónu, hudebně sluchová analýza, hudební komparace a percepce) a motorické schopnosti (motorická reakce na hudbu). Poté se tvoří složitá hudební percepce, umožňující vokální reprodukci, tvůrčí představivost a intuitivní hudební myšlení. **Při zajištění vhodných a účinných podmínek lze hudební vývoj uskutečnit u všech dětí s normálním fyzickým a psychickým vývojem a to i u dětí, u nichž se zdál hudební vývoj zpočátku těžký nebo vysloveně nemožný.** Naopak při nedostatku hudebních stimulů může být tento vývoj zbrzděn, a tak může nastat potlačení raných a spontánních hudebních projevů. *Hudební vývoj chápeme jako součást reálného procesu duševního vývoje lidské osobnosti (Sedlák, 1974).* **Děti se dostávají s hudbou do styku velmi brzy – veškeré zkušenosti od prenatálního období, postnatální...to jsou zárodky, které souvisejí s následným poslechem hudby. Z vývojového hlediska je účinek hudby na dítě spontánně citový. Poslech hudby vyvolává u dětí někdy chvilkové soustředění, jindy touhu aktivně se k hudbě připojit pobrukováním melodie či pohybem.**

Hudební rozvoj v předškolním věku je potřeba nepromarnit, je to období, kdy jednota pohybu, hudby a slova je zcela přirozená a neporušená. **Hudba motivuje k osobnímu růstu a všestrannému rozvoji**, má vliv na celkový rozvoj osobnosti – na komunikaci, tvořivost, podporuje logické myšlení, paměť, přispívá ke kultivaci jedince, ke kooperaci, k týmové spolupráci, toleranci, zodpovědnosti, úctě a vzájemnému respektu. Hudba má také vliv na utváření sebedůvěry, zdravého sebeprosazování, přispívá k objektivnímu hodnocení druhých. **Hudební prožitky dávají prostor k vyplavování agresivních sklonů, mají katarzní a relaxační účinek.** V mateřské škole během dne dochází k propojování hudebních aktivit s mimohudebními a také s oblastí biologickou, psychologickou a sociální.

Hudební dílo může

- a) **být základem tematického celku** (hudební skladba je základem pro další činnosti – pohybové, výtvarné, dramatické, pohybové, hudebně pěvecké, instrumentální, hudebně-pohybové, poslechové
- b) **být součástí každodenního rituálu**
- c) **doplňovat celek s jiným námětem** (umocní prožitek, motivuje, vyvolává představy, fantazii, navodí potřebnou atmosféru

Volba hudby (populární, vážná) ?

Výhoda populární hudby: aktuálnost, dětem blízká, slyší denně, motivuje k pohybovým a tanečním improvizacím, přednost – rozvoj pohybových schopností, dovedností **nevýhoda:** postrádá dynamické a tempové kontrasty, stejná barevnost, opakující se rytmus, obdobné nástrojové obsazení (elektronické + bicí)

Jestliže chceme děti naučit rozumět hudbě – oporou spíše je vážná (umělecká) hudba .

-důležitá je **vzájemná vyváženost** populáru x vážné hudby - klasika

Metodika: Dětem může být nabízen **poslech živé i reprodukované hudby**. Největší význam však má pro děti prožitek z poslechu živě provedených skladeb (pedagog, koncerty ZUŠ). Ale i reprodukováná hudba má své přednosti. Jejím prostřednictvím mohou děti nahlédnout do světa různých hudebních žánrů, orchestrů a jiných uměleckých těles. Pro děti předškolního věku jsou vhodné skladby našich českých skladatelů, kteří se věnovali tvorbě pro dětské posluchače a vytvořili pro ně velmi kvalitní díla (hudební pohádky: J.Křička Zvířátka a loupežníci, I.Hurník Příběhy jedné kapely; instruktivní skladbičky: J.Křička Dva pochodové kousky, P.Eben Svět malých, I.Hurník Voršílská ulička, J. Hanuš Vteřiny v přírodě aj.

Metodická řada: písně – hudební pohádky, instruktivní skladbičky, vokální a instrumentální skladby

K vyslechnutým skladbám je potřeba se vracet, využít jiných souvislostí (k pochodu, k tanci, poslouchají co tam hraje, úkol – až zaslechnou například housle...využít malování (artefiletika), tanec....aktivizace otázkami – poslouchajte, jaké zvířátko tam slyšíme, kdy budou tancovat rychle....pohybová improvizace.....) Hudební ukázky se mohou stát vhodnou motivací pro pozorování přírodních jevů (déšť, vítr, bouře, zpěv ptáků). Prostřednictvím hudebně výrazových prostředků (tempo, melodie, dynamika, hudební forma) se rozvíjí fantazie, představivost, pojmenovávání emocí a vlastních pocitů evokovaných hudebním prožitkem z poslechu hudebního díla.

Příklad práce s hudebním dílem : Pocity, vyjadřování emocí – vnímání hudby (hra s kartičkami – emoce-radost, vztek, hněv, strach, smutek)

Poslechové činnosti

Cílem poslechových činností je vytvářet u dětí **kladný vztah k hudbě**, rozvíjet schopnost aktivně vnímat hudbu, umět ji citově prožívat, vést k soustředění, nahlédnout do chápání světa hudby prostřednictvím hudebních výrazových prostředků. Neméně důležitým cílem je inspirovat k vlastnímu provozování hudby, tj. hry na hudební nástroj.

Poslech –

má směřovat k tomu, aby měly děti hudbu rády, samy ji vyhledávaly, dokázaly se na ni soustředit, rozuměly jednoduchým hudebním vyjádřením a později dokázaly o hudební skladbě hovořit. Děti předškolního věku učíme vnímat hudební skladbu postupně. Jeden poslech k pochopení hudebního díla nestačí. Při poslechu se soustředujeme vždy na jeden hudební prvek. Poznáváním hudební řeči po malých krůčcích získávají děti postupně vztah k hudební skladbě i k hudbě samé. Vzhledem k tomu, že pozornost dětí je nestálá, poslechové činnosti jsou pro ně z hlediska soustředěnosti velmi náročné. Pro udržení pozornosti je potřeba neustálé aktivizace různorodou motivací. K prvním poslechovým skladbám patří **instruktivní skladbičky**. Jde o krátké, melodicky jednoduché skladby s drobným rozsahem, jasnou formou a interpretované jedním nástrojem, většinou klavírem, kytarou.

Poslechové skladby pro děti předškolního věku mají být **krátké, jasné, formově zřetelné**, aby oslovily hudební řečí, výrazným rytmem, zvukomalebností či dynamickými kontrasty.

Poslech hudby patří většinou k opomíjeným hudebním činnostem. Zajímavost – ale přípravné fázi se věnuje většina pedagogů – například **sluchové hry** různých obměn

Poslechem si děti

- osvojují základní výrazové prostředky hudby
- vytváří kladný vztah k hudbě, rozvíjejí schopnost aktivně vnímat hudbu
- pěstují dovednost soustředěného poslechu
- rozvíjejí elementární hudební myšlení zaměřené na prostředky hudebního vyjádření, základní poznatky o hudebních nástrojích a hudebních žánrech
- prohlubují citové prožitky, učí se citově prožívat hudbu, inspirují se k vlastnímu provozování hudby – následná hra na hudební nástroj....
- rozvíjejí hudební paměť, představivost, podporují fantazii

Psychologické předpoklady vnímání a prožívání hudby jsou základní hudební schopnosti – hudební vnímání -rozvíjíme základní výrazové prostředky hudby –(tempo, rytmus, dynamika, barva, výška tónu, melodie), tonální citění, hudební sluch hudební představivost, paměť, tvořivost.....

Klasifikace hudebních schopností (Těplov, Sedlák):

- hudebně sluchové schopnosti –tón (výška, barva, síla, délka, melodie, harmonie)
- psychomotorické – rytmus, metrum, hybnost, tempo
- analyticko-syntetické – hudební paměť, rytmické, tonální a harmonické citění
- hudebně intelektové – hudební fantazie, myšlení, tvořivost

hudební dovednost (Sedlák): komplexní činnost, spolupráce zrakového a sluchového centra, kinestetického analyzátoru, motivační a kognitivní struktury
hudební schopnosti, vlohy – vliv osobnostních předpokladů a vliv prostředí – vzniká hudební dovednost

Děti seznamujeme se základními **hudebně výrazovými prostředky** jako je tempo, melodie, dynamika a hudební forma. Tempo se týká sluchové analýzy a schopnosti se rychle adaptovat na to, co dítě slyší. **Posloupnost metodické řady je následující: 1. jednotné tempo, 2. rozlišení rychle x pomalu, 3. pozvolná změna tempa (zrychlení x zpomalení)**. Než přistoupíme k rozlišování kontrastních temp rychle a pomalu, soustředíme se na udržení stále stejného jednotného tempa. K naučení tohoto prvku nám napomáhá především chůze a hra na tělo. **Udržet stále stejné tempo** je doménou rytmické deklarační práce s říkadly, hry na lehko ovladatelné nástroje, hra na ozvěnu, na řetěz a jiné. U **melodie** se soustředíme na poznávání **kontrastní polohy (vysoko x nízko – vzestupná x sestupná melodie)**. Představa o výšce či pohybu melodie se dětem lépe utváří s pohybovým vyjádřením. Dynamika vyjadřuje sílu zvuku, zda-li je melodie nahlas či potichu. **Dynamické kontrasty** jsou vyjádřeny jako **slabě x silně – zesilování x zeslabování**.

Poslechové činnosti probíhají již v rodině a z toho může MŠ vycházet a navazovat.

RODINA

Poslechové vnímání (zvuky v domácnosti, přírodní, technické, vnímání řeči, zpěvu, zvukové hračky – chrastítka, elektronické hračky..., hudební hračky – dětské klávesy, zpívající panenky..., počítačové hudební programy, vnímání hudby z médií – rádio, CD, DVD...)

Nápodobá hlasová, pohybová (haf-haf, hop-hop, tanyny....)

Pohybová reakce na rytmické podněty (kolo mlýnské...)

Hlasová modulace říkanky (paci, paci.....)

Poslechové činnosti v MŠ

a) mimoinstrumentální – nehudební zvuky

- lidský hlas (rozeznávání – máma, táta, učitelka, kamarádi ze školky..., ukolébavky, říkadla s pohybem, hra na tělo – paci, paci...)
- hlasy zvířat a ptáků (domácí, volně žijící, exotická)
- zvuky přírodní (šumění potoka, déšť, vítr ševerlí v korunách stromů, pukání ledu...)
- zvuky technické (hodiny, stříhání nůžkami, zvonek, klakson, motor auta, traktoru...)

b) instrumentální – hudební zvuky

rytmické RYTMUS (poznávání charakteru pohybu.....)

BARVA (přiřazování charakteru barvy...příklad: buben-slón, hůlky-zajíc, trian-gl-víla, rourový bubínek-koník...)

TEMPO (přiřazování tempa pomalé-želva, rychlé-myška, zrychlování x zpomalování)

DYNAMIKA (zesilování x zeslabování – přibližování x vzdalování)

• melodické

- poslech melodických nástrojů
- poznávání nástrojů podle tvarů a zvukových barev (zvonkohra, xylofon, metalofon, kytara, flétna.....)
- poznávání písniček podle melodie, akordického doprovodu

Hudební činnosti v předškolním věku mají nezastupitelnou roli v rozvoji empatie a citu dětí podporující estetické a tvůrčí aktivity. **Hudební tvořivost** je prostředkem svobodného a autentického hudebního vyjádření dítěte a účinnou formou jeho hudebního vývoje. Základní charakteristikou dětské hudební tvořivosti je hudební improvizace, která umožňuje dítěti prožít radost z hudby, kterou objevilo a našlo vlastní činností, hrou. Hudební psychologové se zmiňují o dětské improvizaci, že je sice svobodným uvolněním sil, potřebuje však výchovu, usměrňování a systematický rozvoj. Hudební tvořivost je nutno stále sytit novými hudebními podněty, obohacovat o nové výrazové prvky a dítě seznamovat s novými myšlenkově a stavebně náročnějšími díly.

Veškeré **hudební aktivity** dětí probíhají **ve vzájemné součinnosti**. Dochází k navazování kontaktu s druhými. Vede k rozvoji sociálních vazeb a citových vztahů mezi dětmi. Hudba je celkově vhodná k adaptaci jedince v dětském kolektivu. Stává se **prostředníkem komunikace pro navazování vztahů**, dokáže sama o sobě **ovlivnit vyladěnost skupiny, či subjektivní náladu jednotlivce**. Rámcově vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (dále jen RVP PV) je vytvořen tak, aby dával předškolním pedagogům velký prostor k propojování jednotlivých hudebních aktivit s činnostmi mimohudební povahy. I vhodnými hudebními aktivitami, může naplňovat cíle a záměry RVP PV. Aby

byla práce předškolního pedagoga kvalitní a přínosná dětem, je významně důležitá znalost jednotlivých zásad, které platí pro činnosti a to nejen hudebního charakteru. Při hudebních aktivitách jde například o znalost tzv. metodických řad jednotlivých hudebních činností. Rozlišujeme čtyři **kategorie hudebních činností: pěvecké, poslechové, hudebně pohybové a instrumentální.**

stručný výtah záměrů a vzdělávacích cílů v jednotlivých oblastech, které tvoří RVP PV – z hlediska poslechových činností

Biologická oblast (Dítě a jeho tělo) *Poslechové činnosti* přispívají k fyzické pohodě, uvolnění těla, seznamování s relaxací a s autogenním tréninkem, který je důležitý v dalších vývojových fázích osobnosti jedince. Rozvoj smyslového vnímání, zejména sluchu, propojujeme s pohybovou výchovou, procvičuje se soustředěné vnímání hudby.

Psychologická oblast (Dítě a jeho psychika) Jazyk a řeč - Prostřednictvím všech kategorií hudebních činností dochází k celkovému rozvoji řečových schopností a jazykových dovedností receptivních (vnímání, naslouchání, porozumění) i produktivních (výslovnost, vytváření pojmů, mluvní projev, souvislé vyjadřování, rozšiřování slovní zásoby). Jsou známy i *pozitivní účinky zpěvu* při nápravě nebo léčbě logopedických vad (koktavost). Pro děti jsou tyto aktivity prospěšné i z hlediska rozvíjení nonverbální komunikace. Při *poslechových činnostech* se využívají tzv. instruktivní skladby pro verbalizaci prožitků, vlastních představ a názorů. Nonverbální komunikace má své místo i v *instrumentálních aktivitách*. Dítě může reprodukovat své emoce a názory, obohacuje si slovník o nové hudební pojmy, učí se nástroje pojmenovat, umět s nimi zacházet a manipulovat.

Poznávací procesy a myšlení, představy, fantazie - poslech hudby, vede k rozvoji koncentrace, pozornosti dětí a smyslového poznávání, zejména sluchovým aparátem.

Sebepojetí, city a vůle - Správným způsobem vedené a motivované hudební činnosti napomáhají k osobní spokojenosti, poznávání sebe sama, rozvoji pozitivních citů, uvědomování si vlastní identity. Děti tak získávají zdravé sebevědomí, rozvíjí si schopnost sebeovládání, vyjadřování vlastních prožitků, dojmů, citů a jejich pojmenování. Je podpořena celková kultivace mravního a estetického vnímání, citění a prožívání u dětské populace.

Interpersonální oblast (Dítě a ten druhý) - *Poslechové činnosti* děti učí interpersonálním dovednostem jako je naslouchání a respektování názoru druhého.

Sociálně kulturní oblast (Dítě a společnost) - Důležitou úlohu sehrávají v mateřských školách rituály, určité písničky, skladby, které mají pro danou skupinu určitý význam a přispívají k utvrzování určitého řádu, pravidel třídy. Seznamujeme děti s kulturními tradicemi našeho národa, s lidovými zvyky, s písněmi lidovými a regionálními. Při poslechových činnostech pěstujeme estetický vkus, princip spolupráce. Vzdělávací aktivity souvisí s vlastní činností mateřské školy (různé tradiční kulturní akce, besídky, hudební veřejná vystoupení) a s aktivitami mimo MŠ (návštěva koncertů, účast dětí na regionálních oslavách, výročích a slavnostech).

Enviromentální oblast (Dítě a svět) - Veškeré hudební činnosti se týkají výchovy dětí k ochraně životního prostředí a seznamování s kulturou vzdálenějších krajů. Například můžeme využít tance afrických a orientálních rytmů při *pohybové improvizaci*. Seznamujeme s významnými hudebními událostmi (Pražské Jaro, Dvořákův podzim, Smetanova Litomyšl), s etnickou hudbou, hudbou mimoevropských národů – *poslech* jednoduchých popěveků cizích národů, etnických menšin, například vietnamské, ukrajinské, romské písně....